

REFLEX

Murányi István

Debreceni Egyetem Szociológia Tanszék
muranyi.istvan@arts.unideb.hu

DON'T LOVE, MAKE WAR! DOMINANCIA ÉS / VAGY IGAZOLÁS?

10.56233/SZABADPIAC.2023.1.13

A hétköznapok közéleti-politikai nyilvános diskurzusaiban (már ha van ilyen manapság) domináns szerepe van az orosz-ukrán háború eseményeinek. Nem kell különösebb „fake news” hatásokat vizsgálni ahhoz, hogy felismerjük: a valóságot igaznak tekintő tömegkommunikációs hírekről – a XXI. századi háború természetének megfelelően – nemcsak a „laikus” lakosság, hanem az érintett professzionális résztvevők (állami és katonai vezetők, stratégák) nem kis része szintén tájékozatlan abban, hogy milyen múltban gyökeredző politikai és történeti jellemzők magyarázzák a háború kirobbanását.

Ezek leírása és elemzése jelen keretek között nyilván nem lehetséges, de olyan „redukált” kísérletnek bizonyára van realitása, amely a történelem során többé-kevésbé ismert háborúk fontosabb ideáltípusait (ha van ilyen) két olyan szociálpszichológiai elmélet segítségével alapján jellemezze, amelyek vélhetően alkalmasak a háborúk (néhány) tömeglélektani sajátosságának leírására. Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy a következőkben nem a háborúk, illetve azokhoz rendelhető intézmények politikai / nagypolitikai szereplőire vonatkozik, hanem a tömeglélektan „névtelen nagycsoportjaihoz”.

Dominancia és igazolás

A *szociális dominancia* olyan hierarchia fenntartására irányul, amely egyfajta általános orientációval (meghatározó attitűddel) jellemezhető. A *szociális dominancia* elmélet alapelvei és a különböző politikai ideológiákkal való kapcsolatai azon az állításon alapulnak, amely szerint minden társadalom hierarchiába történő rendeződéssel jellemezhető, más szóval a csoportalapú társadalmi hierarchiák rendszereiként szerveződnek. Ezen csoportalapú hierarchiák kialakulása a különböző társadalmi rendszerek természetes sajátossága, az elnyomás ezen hierarchia fenntartására irányul, amely egyfajta általános orientációval jellemezhető (SDO). Az SDO a társadalmi rendszerek működésének és fejlődésének egyik kulcsfontosságú tényezője, amely a társadalom tagjainak hajlamaiban, attitűdjeiben és viselkedésében nyilvánulhat meg (Sidanius, Pratto, 1999).

Az elmélet szerint a hierarchikusan strukturált társadalomban egyes emberek szociális státusza magasabb, míg másoké alacsonyabb. Az emberek hajlamosak elfogadni és támogatni ezt a hierarchiát, amelyben a felsőbb rétegek tagjai arra törekednek, hogy megerősítsék a pozíciójukat és alárendeltjeiket befolyásuk alatt tartásuk.

A társas viselkedést leíró elmélet azt állítja, hogy az emberek hajlamosak hierarchikus rendszereket kialakítani, amelyekben egyesek mások felett állnak. Az ilyen hierarchikus

REFLEX

rendszerekben a domináns csoportok tagjai hajlamosak sztereotípiákat, előítéleteket és diszkriminációt alkalmazni az alsóbbrendű csoportok tagjaival szemben annak érdekében, hogy megerősítsék a saját hatalmukat és előnyeiket.

Az SDO szerint a hierarchikus társadalmakban a domináns csoportoknak nagyobb hajlama van a szélsőséges, intoleráns és agresszív viselkedésre, amelyek hozzájárulnak a konfliktusok és a háborúk kialakulásához. Az SDO továbbá azt is állítja, hogy a domináns csoportok hajlamosak a nacionalizmusra és a militarizmusra, amelyek szintén fokozzák a konfliktusok és a háborúk esélyét.

Lényeges, hogy a *szociális dominancia* elmélet segít megérteni a háborúk okait és folyamatait a hierarchikus társadalmakban, valamint azokat a körülményeket, amelyek előmozdíthatják a béke és az együttműködés létrejöttét a társadalomban. Az elmélet szerint a társadalom olyan hierarchikus struktúrákkal rendelkezik, amelyek az emberek csoportjait a domináns és a behódoló szerepekbe sorolják. A domináns csoportok hajlamosak arra, hogy fenntartsák és növeljék hatalmukat és befolyásukat, és készek a katonai erőszak alkalmazására ezen célok eléréséhez (Vasquez, 1993).

Azonban fontos megjegyezni, hogy a háborúk hatása a szociális dominanciára és az alávetettségre, az adott konfliktus és az érintett csoportok sajátosságaitól is függ. Vannak olyan háborúk, amelyek inkább egységet és közösségi szellemet hoznak létre és csökkentik a szociális feszültséget, a hierarchikus különbségeket. Más háborúk azonban éppen ellenkezőleg, mélyítik a társadalmi és politikai konfliktusokat, és növelik az egyes csoportok közötti szakadékokat.

Az egyik példa a *szociális dominancia* elmélet alkalmazására a vietnami háború lehet (Ward, Burns, 2017). A hidegháború idején az Egyesült Államok és a Szovjetunió egyaránt globális hegemóniát kívánt elérni. Az USA úgy vélte, hogy a kommunizmus terjedése veszélyt jelent az amerikai érdekekre, a háborúval megakadályozhatják annak terjedését. A vietnamiak számára azonban a háború a nemzeti függetlenség és a hazai szabadság harca volt. Az Egyesült Államok domináns félként erőszakot gyakorolt azokkal szemben, akik ellenőrzésük alá akarták helyezni a kommunista államokat. Ugyanakkor a *szociális dominancia* érvényesült azokkal szemben is, akik elleneztek a háborút. A háborúban való részvétel további *szociális dominanciát* jelentett azokkal szemben, akik részt vettek benne, vagy akiknek családtagjai és barátai részt vettek benne.

A vietnami háború példája megfelelően szemlélteti az SDO alkalmazásának fontosságát a háborúk megértése és a következmények értelmezése szempontjából. A *szociális dominancia* szempontjából azok a társadalmi csoportok fontosabbak, amelyek dominanciájukat másokkal szemben gyakorolják, akiket gyakran a háborúban való részvételük vagy ellenzésük szerint értékelnek.

Az SDO azonban nemcsak a konfliktusok és a háborúk okainak, hanem azoknak a körülményeknek vizsgálatára is alkalmas, amelyek lehetővé teszik a béke és az együttműködés létrejöttét. Az SDO szerint a társadalmi igazságosság és az egyenlőség előmozdítása csökkentheti a konfliktusok, a háborúk esélyét, mivel segíti a csoportok közötti feszültségek feloldását. A háborúk során az államok és hadseregeik az emberek támogatására szorulnak és az ellenfelek elleni küzdelemre kényszerülnek.

REFLEX

A *rendszerigazolás elmélete* szerint az emberek hajlamosak olyan ideológiákat, attitűdöket és viselkedési mintákat elfogadni, amelyek megerősítik a saját csoportjuk pozícióját, legitimálják azt a hierarchikus rendszert, amelyben élnek. Sajátos politikai és társadalmi környezetben, pontosabban periódusban – az elmélet szerint – ezek az elfogadott ideológiák és attitűdök hozzájárulhatnak a csoportok közötti konfliktusok kialakulásához, beleértve a háborúkat is.

A funkcionális, más társadalomfilozófiai elméleteket szintetizáló, empirikusan igazolt értelmezési keret azt állítja, hogy a csoportok társadalomfelfogását és társadalmi magatartását a rend iránti igény motiválja. Ez gyakran konfliktusba kerül (kerülhet) a pozitív önértékeléssel vagy a saját csoport pozitívumainak preferálásával. Empirikus vizsgálatok igazolják, hogy a konfliktusban a társadalmi rendszer viszonyainak támogatása felülírja az egyéni és csoportfelértékelést. A rendszerigazolás elmélete szerint az emberek hajlamosak elfogadni és támogatni a társadalmi rendszert, amelyben élnek, akkor is fenntartják ezt a támogatást, ha a rendszer korlátozza vagy hátrányosan érinti őket. Az embereknek szükségük van a rendszerhez való tartozás érzésére, még akkor is, ha ezek a döntések saját érdekeikkel ellentétesek. „...a társadalmi rend fenntartása és képviselése fontos a hierarchia alján lévők számára: ez kell a viszonyok biztonságot kölcsönző átlátásához, ez kell a félelmek és kétségek nyomozó érzéseinek elkerüléséhez, valamint ez adja meg a széleskörű egyetértés ugyancsak megnyugtató és támogató élményét.” (Hunyady, 2018: 272).

Az elmélet azt állítja, hogy az emberek hajlamosak megerősíteni a meglévő hiedelmeiket és értékrendjüket, még akkor is, ha azok a valósággal vagy a rendelkezésre álló információkkal ellentétesek. Ez a folyamat azért alakul ki, mert az embereknek szükségük van arra, hogy érzelmileg stabilak és biztonságosak legyenek, és hogy ne kerüljenek olyan helyzetbe, hogy kételyek merüljenek fel az értékrendjükben vagy a világnézetükben. Az elmélet olyan kérdésekre próbál válaszolni, hogy miként és hogyan történik a meglévő társadalmi rendszerek, hatalmi ideológiájának és értékeinek igazolása. Az empirikus kutatások eredményei szerint többnyire alacsony hatalmi pozícióval jellemezhető csoportoknak szükségük van arra, hogy értelmet adjanak a világnak, a társadalmi rendszerekben elfoglalt helyüket pozitívan értékeljék (Jost, 2003). A csoporttagok többféle módon igazolják a társadalmi rendszereket. Például elfogadják és alkalmazzák a rendszer által meghatározott normákat és értékeket, vagy elfogadják azokat az információkat, amelyek megerősítik a rendszer érvényességét, de elutasítják azokat, amelyek ellentmondanak neki. Emellett gyakran egyfajta öngazolás érdekében önmagukat is az adott rendszerrel azonosítják. A *rendszerigazolás* elméletét számos kutató használta már különböző területeken, például a politikai ideológiák és hatalmi hierarchiák megértésében, az etnikai és rasszista diszkrimináció tanulmányozásában, valamint az oktatás és a média szerepének vizsgálatában (Lane, Jost, 2011).

A *rendszerigazolás* hatása a háborúk kialakulására az, hogy amikor egy ország vagy egy csoport úgy érzi, hogy értékrendjét vagy érdekeit fenyegetik, akkor hajlamosak lehetnek elfogadni azokat az érveket és információkat, amelyek megerősítik értékrendjüket, és elutasítják azokat, amelyek azt megkérdőjelezzik. Ez a folyamat gyakran vezet az ellenségkép kialakulásához, és az ellenséggel szembeni gyűlölet és intolerancia növekedéséhez, ami hosszabb és pusztítóbb háborúk kialakulásához vezethet (Beniger, 1989). Ezenkívül a

REFLEX

rendszerigazolás elmélete azt is mutatja, hogy az emberek hajlamosak túlbecsülni saját félelmük erősségét, és alábecsülni az ellenségüket. Ez a torzítás a döntéshozatal során gyakran hibás döntésekhez, ezáltal hosszabb és pusztítóbb háborúkhöz vezethet.

Azonban a *rendszerigazolás* nem egyértelműen negatív vagy pozitív. A *rendszerigazolás* általában pozitív hatásokkal jár a társadalom szempontjából, mivel segít fenntartani a társadalmi stabilitást és biztonságot, valamint az emberek hajlandóságát arra, hogy együttműködjenek és együtt dolgozzanak a közös cél érdekében. Ugyanakkor az is igaz, hogy a *rendszerigazolás hatása* sok esetben negatív, mivel elősegítheti a kirekesztést és a diszkriminációt.

Az egyik példa a *rendszerigazolás*-elmélet alkalmazására a második világháború lehet. A háború és annak következményei értelmezésének lehetőségét nagymértékben elősegítheti az elmélet: világháború idején az embereknek szükségük volt arra, hogy elfogadják a háborút, valamint támogassák a kormányokat és az államokat a hadviselésben. Ennek oka az volt, hogy a háború túl nagy volt ahhoz, hogy az egyének ellenálljanak vagy elmeneküljenek előle (Beevor, 2017). A kormányok és a média felhasználták a *rendszerigazolást* annak érdekében, hogy meggyőzzék az embereket arról, hogy a háború szükséges, a győzelem érdekében küzdeni kell. Az emberek hajlamosak voltak azonosulni a hazájukkal és a hadseregükkel, önként jelentkeztek, hogy szolgáljanak a hadseregben.

Összegezve az eddigieket azt mondhatjuk, hogy a *rendszerigazolás* és a *szociális dominancia* koncepciói alapján az emberek hajlamosak elfogadni és támogatni a háborús erőfeszítéseket, mivel az államok és hadseregeik az emberek érdekeit és biztonságát védik. Ám a *szociális dominanciára* való törekvések eredményeként, az államok és haderejük az ellenfelek elleni küzdelem során, hatalmi hierarchiát hoznak létre, amelynek célja a győzelem elérése és a nemzet biztonságának fenntartása (Davie, 2003).

Háború és fogalom

A háború gyakorlatilag minden értelmezési kísérlete tartalmazza a totalitás és az erőszak elemét. A két, talán leginkább ismert meghatározás is tökéletesen leképezi az *SDO* és a *rendszerigazolás* lényegét, amely szerint a háború totalitása, az életet meghatározó dominanciája olyan következményekkel jár, amelyek egyértelműsítik a társadalmi hierarchiát, illetve valamilyen politikai rendszert legitimál.

1. „A háború a politika folytatása is más eszközökkel” (Clausewitz, 2013).

2. Hérakleitosz háború értelmezése egyértelműen kifejezi annak egyik alapvető sajátosságát: a társadalmi elnyomás legitimitását és az (más, idegen) etnikumokkal szembeni hierarchikus és erőszakos kirekesztését, más szóval az *SDO* érvényesülését.

„[És] tudni kell, hogy a háború közös, és Diké Erisz és minden viszályban és ínségből keletkezik. (B80); Háború mindenek atyja és mindenek királya, egyeseket istenekké tett meg, másokat emberekké, egyeseket rabszolgákká tett, másokat szabadokká... (B53)”. Az utóbbi két fragmentum kulcsfontosságú Hérakleitosz háború szimbólumának megértéséhez. A világban

a harc alól senki sem mentes, hiszen közös jegye ez a létezőknek; a keletkezést is irányítja, nem csak az elmúlást, mert mindent az ínség vagy inkább a szükség irányít, továbbá az is kiderül, hogy nem csupán a fizikai létet uralja, hanem a halál utáni életet is, hiszen egyeseket istenekké, értsd hőökké, másokat emberekké tesz (Szoboszlai-Kiss, 2014).

Háborúk és teóriák

A történelem során számos jelentős háború zajlott, amelyek közül néhányat a két elmélet alapján jellemzünk.

A marathóni csata az ókori Görögországban a perzsák és a görögök között zajló háborúk egyik legjelentősebb ütközete volt i.e. 490-ben. A csata során a görögöknek sikerült legyőzniük a perzsákat, amelynek következménye jelentős hatással volt a görög társadalmi, kulturális és politikai életre.

A *rendszerigazolás* szerepe a csatában azon az értelmezésen alapul, hogy a görögöknek szükségük volt arra, hogy megerősítsék a saját identitásukat és kultúrájukat a perzsák elleni küzdelemben. Az athéniak például azzal erősítették identitásukat és kultúrájukat, hogy a csatában hősiiesen harcoltak és győztek, ami hatással volt a görög társadalmi, kulturális és politikai életre. Az SDO ahhoz kapcsolódik, hogy a görögök között erős szolidaritás és közösségi érzés volt, amely segített abban, hogy a csatát megnyerjék. Az athéniak például megígérték egymásnak, hogy ha hazatérnek, építeni fognak egy emlékművet a csata tiszteletére, amit valóban meg is tettek. Ez az ígéret és az azt követő történések is jelzik, hogy a közösségi érzés és az egymás iránti elkötelezettség nagy szerepet játszott a győzelemben. Mind a *szociális dominancia*, mind a *rendszerigazolás*-elmélet azt sugallja, hogy a görögök sikerének kulcsa a közösség iránti elkötelezettség és az identitás megerősítése volt a perzsák elleni küzdelemben. A történelem során több hasonlóan jelentős és a két elmélet alapján jellemezhető háborút is említhetünk.

A peloponnészoszi háború (i.e. 431-404) az ókori Görögországban Spárta és Athén között zajló konfliktus, amelyben Athén végül vereséget szenvedett, és a Spárta vezette szövetség vette át a hatalmat. Az athéni és a spártai szövetség közötti harcok történelmi értékelését elősegítheti a *rendszerigazolás* államok közötti érvényesítése. Az athéniak és a spártaiak közötti konfliktus az athéni birodalom növekedése miatt kezdődött, amely a spártaiakat fenyegette. A spártaiak arra törekedtek, hogy megőrizzék hagyományos értékeiket és rendszerüket, ezt az identitást és kultúrát védték a háború során. Az ellenfelek számára az athéni birodalom növekedése és a demokrácia fejlődése volt a legfontosabb tényező a *rendszerigazolásban*. Az athéniak igyekeztek igazolni és támogatni a birodalom növekedését, valamint demokratikus rendszerüket, mivel úgy vélték, hogy ezek elősegítik az athéniak érdekeit és az athéni kultúra fejlődését.

Birodalmuk fejlődése és növekedése miatt az athéniak domináns csoportnak számítottak a görög városállamok között. Egy erős birodalmat építettek ki, amelyet hadseregük és flottájuk segítségével uraltak. A többi görög városállam leigázása – köszönhetően az athéniak hatalmának és befolyásának – a peloponnészoszi háború kitöréséhez vezetett. A

REFLEX

Peloponnészoszi-félszigeten élő spártaiak azt a konzervatív, hagyományőrző csoportot képviselték, akik a háború során mindvégig arra törekedtek, hogy visszaszorítsák az athéni birodalom terjeszkedését, és megőrizték a hagyományos spártai értékeket és rendszert.

Összességében a peloponnészoszi háború a görög világban zajló *szociális dominancia* keretében értelmezhető háború volt az athéniak és a spártaiak között, akik saját hatalmuk és értékeik védelmében harcoltak egymással, erősítve saját identitásukat és kultúrájukat, igazolva és támogatva saját rendszerüket.

A *vallásháborúk* (a legjelentősebbnek tartott „szent háborúk”: az első keresztes háborúk (1096-1099); a harmincéves háború (1618-1648); a francia vallásháborúk (1562-1598); az indiai függetlenségi harc (1857-1947); az izraeli-palesztin konfliktus (1948-tól napjainkig)) olyan konfliktusok, amelyekben vallási csoportok, felekezetek, vagy különböző vallási nézetek közötti ellentétek vezetnek erőszakos cselekményekhez. A pontosnak tekinthető meghatározás majdnem lehetetlen, mert egyrészt a modern korig a háborúk többsége vallási eszmékhez vagy kifejezési formákhoz kapcsolódott, másrészt az ún. vallásháborúknak nem csupán vallási okai voltak (Burton, 2020).

Az SDO szerint a vallásháborúk is a szociális hierarchiában való pozícióért folytatott harcok bizonyos formái lehetnek. Azok a vallási csoportok, amelyeknek magasabb a szociális státusza és több hatalmuk van, gyakran megpróbálják kiterjeszteni befolyásukat a kisebb státuszú, hatalommal nem bíró csoportokra. Ennek valószínűsíthető következménye, hogy a szociális hierarchiában elfoglalt pozíció és a hatalmi státusz mindkét – vallási tekintetben, eredendően konfliktust generáló, eltérésekkel jellemezhető – csoport létét meghatározza: az egyik csoport a status quo fenntartását, a másik annak megszüntetését preferálja. Az ilyen konfliktusokat súlyosbíthatja az a tény is, hogy a vallási hovatartozás gyakran összefonódik az etnikai hovatartozással és a kulturális identitással, ami tovább fokozza a csoportok közötti feszültségeket.

A *rendszerigazolást* tekintve a vallásháborúkban is fontos szerepet játszik a csoportok közötti hierarchikus kapcsolatok fenntartása és megerősítése. Az elmélet szerint azért erős a csoporthoz ragaszkodás, mert ez a csoportbiztonság érzetét adja, lehetővé teszi a hierarchiában elfoglalt pozíció változatlan, védő szerepét. A vallási hovatartozáshoz feltétlen és szakrális erővel ragaszkodás lehetővé teszi a hierarchikus pozíciók biztonságos megőrzését.

A vallásháborúkban résztvevő csoportok számára az összetartozás fundamentuma a vallási hovatartozás, amelynek következménye annak megélése, hogy a vallási közösségük a legfontosabb az életükben. Az ilyen csoportok gyakran úgy érzik, hogy vallási hitük és értékeik veszélyben vannak, csak a csoportjukban találhatják meg az igazságot és a védelmet. Ebben az értelemben a vallásháborúk a *rendszerigazolás*-elmélet szerint is azt jelentik, hogy a csoportok igyekeznek megerősíteni pozícióikat a társadalmi hierarchiában és erősen ragaszkodni vallási hovatartozásukhoz, mert így biztonságban érzik magukat. Gyakran a saját hierarchikus rendszerüket is fenyegetve érzik, ha más vallási csoportok terjeszkedésétől tartanak (néhány példa: arab-izraeli konfliktus; síiták-szunniták konfliktus; dzsihád – a hit védelme).

REFLEX

Összességében a *rendszerigazolás*-elmélet azt sugallja, hogy a vallásháborúkban is fontos szerepet játszik a csoportok közötti hierarchikus kapcsolatok fenntartása és megerősítése, valamint a szociális státus megtartása és védelme. Azonban a vallásháborúk olyan komplex konfliktusok, amelyekben számos egyéb tényező is szerepet játszik, ezért más elméletek és megközelítések is szükségesek a teljes kép megértéséhez.

A rövid XX. század

A *rendszerigazolás*-elmélet által leírt társadalom működésének feltétele, hogy létezzen olyan társadalom, amelyben az emberek hajlamosak elfogadni és támogatni a meglévő társadalmi rendszert, még akkor is, ha az nem feltétlenül szolgálja az egyéni érdekeiket. A XX. század előtti háborúkban ez a feltétel nem teljesült maradéktalanul és a teljes tanulmányozásnak is korlátjai voltak és vannak. Azonban a rendszerigazolásra fókuszált elméletek természetes hiánya ellenére nem kérdés, hogy a társadalmi, gazdasági és politikai körülmények hatással voltak a háborúk megítélésére és megélésére.

A középkori háborúkban a társadalom tagjai – általában az uralkodók vagy a felsőbb rétegek által – meghatározott célkitűzésekért harcoltak, az emberek hozzáállása a háborúhoz, főként, a lojalitáson és az identitáson alapult. Az elnyomott és minden tekintetben alacsony státusszal jellemezhető társadalmi csoportok a királytól vagy az uralkodótól függtek, a harcra való kényszerítésükkel szembeni ellenállás ritkán fordult elő.

A különböző társadalmi csoportokra vonatkozó kapcsolatok, valamint a differenciált hatalmi és strukturális viszonyok SDO szerinti részletes, multidiszciplináris elemzésének lehetősége valójában a XX. században lezajlott háborúkra (konfliktusokra) vonatkoztatható. Ugyanakkor a XX. század előtti háborúkban az SDO szerinti értelmezésnek fontos szerepe lehet, mivel a társadalmi nagycsoportoknak együtt kellett működniük a túlélés érdekében.

Lényeges sajátosság, hogy a XX. század előtti időkben az egyéni döntéshozatal és az öntudatos cselekvés lehetősége korlátozott volt, az egyéneket és a társadalmi szinten szerveződő csoportokat általában bonyolult társadalmi alrendszerekhez rendelhető változások „irányították”. Ennek ellenére a háborúk megítélését, támogatását vagy a hadseregben való tagságot számos tényező (például az identitás, a nemzeti és /vagy etnikai hovatartozás, nemzeti elkötelezettség és büszkeség) erőteljesen befolyásolta (Ferguson, 2003).

A középkori háborúkban (V-XV. század) a társadalom tagjai főként a közösség és az identitás védelmére koncentráltak, a háborúhoz való viszony leginkább a lojalitáson és a nemzeti / etnikai kötődésen alapult. Ebben az időszakban a társadalmi kohéziót leginkább a nemzeti identitás és hovatartozás, a nemzet és a különböző közösségek iránti elkötelezettség érzése formálta.

A modernizációval azonban megváltozott a társadalmi értékek preferenciája, az egyéni érdekek és az önmegvalósítás fontosabbá váltak a közösségi érdekekkel szemben. Azonban ez nem jelenti a lojalitás és a nemzet szeretetének gyengülését, funkcióinak változását. Minderre egyértelmű példa az első világháború, amelyben a társadalmi változások (orientációk

változása) – a katonák és a civil lakosság körében egyaránt – újra az összetartozás és a nemzeti identitás erősítését reprezentálta a háború megnyeréséhez szükséges erőforrások érvényesítésének érdekében.

A háború elfogadását a *rendszerigazolás*-elmélet alapján a háborús propaganda, a média és az oktatás egyaránt elősegítette. A hatalmi centrumok erkölcsi alapokra helyezték a háború ügyét, a háború támogatását elősegítő ellenségkép konstruálása alapján. A háború elutasítása egyetlen jelentett hazafiság megkérdőjelezésével. A különböző tudományos (történettudomány) és nem tudományos (szépirodalom) források arra engednek következtetni, hogy a lakosság (katonaság) jelentős részének nem volt tisztázott, hogy milyen okokból kell harcolni, mi módon lehet nyerni – ugyanakkor elfogadták a kormányok magyarázatát és támogatták a hadviselést. A XX. századot megelőző háborúkra is igaz, hogy nem szigorúan racionális okok, hanem az egyéni szabadság és a katonák személyes felelőssége magyarázza a ritkán előforduló fegyverletételeket és katonai parancsmegtagadásokat. Mindkét világháborúra igaz, hogy az SDO a nemzeti elkötelezettség és lojalitás szempontjából nemcsak társadalmi nagycsoportokban értelmezhető, hanem az egyéni döntéshozatalra is kiterjedt. A katonák és a civil lakosság számára egyaránt fontos volt a személyes kötődés a háborúhoz.

A rendszert nem preferáló elnyomottak

Ennek tükrében sajátosak az olyan háborúk, amelyek leírását az SDO elősegítheti, viszont a *rendszerigazolás* elméletének alap gondolata nem érvényesül. Ilyen háborúk a második világháború idején Európában lezajlott (leginkább Jugoszláviában, Olaszországban vagy Görögországban) partizán háborúk. (Ezeknél a harcoknál a vélt vagy valós biztonság érdekében nem legitimálták a rendszert, hanem sajátos hadviseléssel destabilizálták a fasiszta kormányzatok uralmát (Pavlowitch, 1971).

A partizánháborúk és az SDO közötti kapcsolatot érdemes több szempont alapján is vizsgálni. Egyrészt, a partizánháborúk általában olyan konfliktusok, amelyekben a különböző csoportok (pl. kormányerők és lázadók) közötti hatalmi egyensúly felborul. A lázadók gyakran kisebbségi csoportok, akik a *szociális dominanciával* értelmezhető hierarchiában alacsonyabb pozícióban vannak, és helyzetük megváltoztatásáért láznak. Ez azt jelenti, hogy a partizánháborúhoz általában kapcsolódik egyfajta kihívás vagy igény az SDO megváltoztatására.

Másrészt, a partizánháborúk során alkalmazott erőszak lehetőséget nyújt arra, hogy a résztvevők megmutassák erőfölényüket és uralkodó pozíciójukat a másik féllel szemben. Ez szintén szerepet játszhat az SDO kapcsolatában, mivel az erőszakos cselekedetek azt jelzik, hogy a támadó csoportnak nagyobb hatalma és dominanciája van a másik csoport felett.

Harmadrészt, a partizánháborúk során a csoportok számos olyan SDO típust alkalmaznak, amelyek megerősítik pozíciójukat a konfliktusban. Például a csoportok elősegítik az összetartást, az egységet és a tagjaik közötti lojalitást, ami növeli a csoport dominanciáját a konfliktusban. Ugyanakkor az ellenfél csoportban is vannak hasonló SDO technikák, amelyek célja az erőfölény növelése, a konfliktusban való túlélés és az SDO pozíció megőrzése.

REFLEX

Korábban viszonylag részletesen tárgyaltuk, hogy a *rendszerigazolás* elmélete szerint az emberek hajlamosak elfogadni a meglévő társadalmi rendszereket, intézményeket és hatalmi struktúrákat, mert ezeket a rendszereket pozitívan értékelik, és elfogadják a rendszer legitimitását. Ez a folyamat gyakran észrevétlen marad, mert az emberek nem tudatosítják a társadalmi rendszer elfogadását és azt, hogy ezek a rendszerek befolyásolják gondolkodásmódjukat és viselkedésüket. A partizánháborúk azonban olyan konfliktusok, amelyek a meglévő hatalmi struktúrák és intézmények elleni lázadásokat jelentik. Ebből adódóan a *rendszerigazolás* elmélete azt állítja, hogy a partizánháborúkban résztvevők, különösen a lázadók, nem igazolják a meglévő rendszert, hanem ellenzik azt. A lázadók általában olyan személyek, akik nem elégedettek a meglévő rendszerrel, és új rendszer létrehozására törekednek. Azonban a *rendszerigazolás* elmélete azt is állítja, hogy azok hajlamosak elfogadni a rendszert, akik számára az előnyös, és akik úgy érzik, hogy befolyásolni tudják azt. Ez azt jelenti, hogy a partizánháborúkban résztvevők lehetnek olyanok, akik úgy érzik, hogy nem jutnak érvényesülési lehetőséghez a meglévő rendszeren belül és úgy vélik, hogy a lázadás révén megváltoztathatják a rendszert, hogy az előnyösebb legyen számukra.

Az USA és a Szovjetunió közötti hidegháború és az azokhoz kapcsolódó, sok esetben nem csak lokális fegyveres konfliktusok, illetve háborúk megértését is elősegítheti az SDO és a *rendszerigazolás*-elmélet. A közöttük fennálló konfliktusok során mindkét fél igyekezett megerősíteni saját csoportját, és legitimálni saját rendszerét, ugyanakkor elutasítani a másik fél rendszerét. Mindkét oldal rendszerigazoló ideológiát használt a másik fél megfélemlítésére és saját hatalmi pozíciói megerősítésére. Azonban a felek közötti viszonyt inkább az SDO segítségével lehet leírni (a domináns csoportok intoleranciája megnövekedett esély a háborúk kirobbanásához), mivel a *rendszerigazolás* elmélete a rendszer elfogadásán és a biztonság preferálásán alapul. Ennek tükrében a komoly feladat lenne az USA és a Szovjetunió közötti hidegháborús konfliktusok (Gaddis, 2005) vagy a később lezajlott háborúk – például a vietnami háború (Ward, Burns: 2017), afganisztáni háború (Filkins, 2009); Iraki háború (Murray, Scale, 2005) lezárása.–

A rendszert nem preferáló elnyomók

A cinikusan csak „különleges hadműveletnek” nevezett, hátterét tekintve több generáció számára ismeretlen, de jelenleg létező orosz-ukrán háború értelmezésében és jellemzésében is fontos szerepet játszhat az SDO elmélete.

Az orosz állam hagyományosan úgy tekintett Ukrajnára, mint az orosz birodalom peremterületére, hiszen a szovjet időkben is az oroszok voltak a domináns etnikai csoport Ukrajnában. Az orosz-ukrán háború a két ország közötti területi és politikai konfliktuson alapul, és az SDO segíthet megérteni, hogy minek köszönhető ez a viszály. Az oroszok hajlamosak úgy tekinteni Ukrajnára, mint az orosz birodalom részére és ezért azt várják, hogy Ukrajna kötelessége az orosz érdekek szolgálata. Az ukránok azonban egy független államként tekintenek magukra, és ragaszkodnak a függetlenségükhöz. Az SDO orosz-ukrán konfliktus tehát az etnikai dominancia hajlam és az állami szuverenitás kérdéseire épül (Kuzio, D'Anieri, 2017).

A *szociális dominancia* elmélete szerint a különböző társadalmi csoportok hajlamosak arra, hogy az etnikai csoportjukat, vallási vagy kulturális hovatartozásukat előnyben részesítsék a többi csoporttal szemben. Az etnikai dominancia hajlama az oroszok és az ukránok közötti konfliktus egyik fő oka. Az oroszok hosszú ideje az uralkodó csoportot képezték Ukrajnában, ezért a konfliktus során az oroszok megpróbálják fenntartani ott az uralmukat.

Az orosz-ukrán háború során az oroszok támogatják a kelet-ukrajnai szakadárokat, akik a függetlenségükért és az orosz befolyás növeléséért harcolnak. Az ukránok azonban ragaszkodnak az ország területi integritásához, és az oroszoktól elkülönült önálló létükhöz. A konfliktus során mindkét oldal a másikkal szemben minden tekintetben totális függést szeretne elérni, amely az SDO etnikai elve alapján részletesen értelmezhető.

Az orosz-ukrán háború esetében fontos szerepet játszik a *rendszerigazolás*. A konfliktusban az orosz állam és a kelet-ukrajnai szakadárok az orosz befolyás alatt álló rendszert támogatják, míg az ukrán kormány az ukrán államot és annak szuverenitását védelmezi. A *rendszerigazolás* elmélete azt állítja, hogy az emberek többféle módon igazolják a meglévő rendszereket és struktúrákat. A társadalmi egyenlőtlenségek elfogadása az egyik módja a létező társadalmi / politikai / hatalmi rendszer elfogadásának. Szintén az elmélet empirikusan is igazolt állítása, mely szerint az emberek hajlamosak úgy gondolkodni, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek normálisak és elfogadhatók, és a társadalmi hierarchiákban elfoglalt helyzetük igazságos és helyes. Az orosz-ukrán konfliktusban az oroszok hajlamosak elfogadni a rendszert, amely az orosz befolyás alatt álló kelet-ukrajnai területeket támogatja. Az oroszok azt állítják, hogy a kelet-ukrajnai szakadárok küzdelme az oroszokat védi a fasiszta ukrán kormánytól. Az ukránok viszont azt állítják, hogy az oroszok provokálják a konfliktust, és Ukrajna területi integritásának megsértése miatt aggódnak.

A *rendszerigazolás* elmélete azt is megmagyarázhatja, hogy miért nehéz megszüntetni az orosz-ukrán konfliktust. Az oroszok és az ukránok hajlamosak azonosítani magukat a saját csoportjukkal, ezért nehéz számukra azonosulni a másik oldallal. Az oroszok és az ukránok számára az elfogadható megoldásokat is nehéz megtalálni, mivel az elfogadható megoldások a meglévő rendszerek és struktúrák felülvizsgálatát igénylik, amely ellentétes a *rendszerigazolás* elveivel.

A hibrid háborúk

A hibrid háborúban résztvevő felek általában – de nem minden esetben – nyílt és manifeszt hatalmi pozíciókat szeretnének megerősíteni, fenntartani vagy megszerezni. A hibrid háborúk és a *szociális dominancia* kapcsolata azon alapszik, hogy a hatalmi törekvés gyakran összefüggésben áll a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíciókkal és az általános hatalmi viszonyokkal.

A hibrid háborúban alkalmazott eszközök napjaink technikájához kapcsolódnak, gyakran megtalálható köztük a propaganda, az információs háború, a dezinformáció és a manipuláció. Ezek az eszközök azért hatékonyak, mert befolyásolják az emberek gondolkodását, és megváltoztatják a közvéleményt. Azt is eredményezhetik, hogy a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíciókat és a hatalmi viszonyokat megváltoztatják vagy megerősítik.

REFLEX

A hibrid háborúk és az SDO kapcsolata nem mindig egyszerű. A hibrid háborúkban résztvevő felek által alkalmazott eszközök hatása változó lehet a társadalmi hierarchiára és a hatalmi viszonyokra, mivel a kialakult állapotot számos tényező befolyásolja. Ezek közül bizonyosan az egyik leginkább meghatározó tényező, hogy a hibrid háborúk jellemzően a hatalmi pozíciók és viszonyok megerősítésére, fenntartására vagy megváltoztatására irányulnak, és összefüggésben állnak az SDO kapcsolatokkal.

A hibrid háború fogalmának és működésének megértése során a *rendszerigazolás* elmélete is releváns lehet. Az emberek keresik az olyan információkat, amelyek megerősítik meglévő hiedelmeiket és értékrendjüket és elutasítják azokat, amelyek ellentmondanak ezeknek. Az ilyen információháborúban a *rendszerigazolás* lehetőséget nyújt arra, hogy az egyik fél könnyen befolyásolja az információkhoz való hozzáférést, ezzel a másik fél véleményét és cselekvéseit. A propaganda és az információháború célja gyakran az, hogy a másik fél hiteltelenné váljon, és elveszítse a társadalmi támogatást. A hibrid háborúkban a *rendszerigazolás* szerepet játszhat abban, hogy az egyik fél képes befolyásolni a másik fél véleményét, az információk áramlását és a konfliktus dinamikáját. A propaganda és az információháború olyan eszközök, amelyek segítségével az egyik fél manipulálhatja az információáramlást, befolyásolhatja a másik fél véleményét.

Az elmélet lehetőséget nyújt arra, hogy a meglévő hiedelmek és értékrendek felülvizsgálatára, azaz annak eldöntésére, hogy melyek azok az információk, amelyek elfogadhatók vagy elutasíthatók. Az ilyen kritikus gondolkodás és a tájékozott véleményalkotás segíthet abban, hogy az egyén megértse a konfliktusok dinamikáját, és képes legyen a békés megoldások felé orientálni a személyes és társadalmi döntéseit.

A fault line war

A fault line war kifejezés olyan konfliktusokra utal, amelyek a társadalom egy-egy széleskörű törésvonalán (általában vallási vagy etnikai, kulturális vagy politikai) zajlik. A különböző civilizációs környezethez tartozó államok vagy csoportok között zajló közösségi konfliktusok alapját az eltérő identitások képezik, amelyek leginkább területi vitákban nyilvánulnak meg (Huntington, 2019).

Az érintett csoportok között sok esetben csak szimbolikusak a háború kimenetelét meghatározó célok és jellemzők, azonban az identitások különbözősége miatt – viszonyítva a hagyományos háborúkhöz – ezek a háborúk hosszabbak és nehezebben megoldhatók. A megállapodások sokszor rövid életűek, a gyűlölet akár népiirtáshoz is vezethet (Huntington, 2019).

A területi viták és a háború szimbolikus céljai azonban nem jelentik azt, hogy a korábban megszerzett hatalomhoz és a fontos erőforrások feletti kontrollhoz a társadalom egyes csoportjai ne ragaszkodnának. Az ilyen csoportok általában azért is küzdenek a hatalomért, mert ez lehetővé teszi számukra, hogy megszilárdítsák a pozíciójukat a társadalmi hierarchiában, és később is érvényesüljön a korábbi helyzetet jellemző SDO.

A „ressentiment” és az SDO

A ressentiment fogalma eredeti értelmében Nietzsche-től származik, aki szerint az emberekben a – társadalmi hierarchiában elfoglalt helyzetükből eredő – fájdalom, frusztráció és harag olyan érzésekhez vezet, amelyeket ressentimentnek nevezünk. Ez a fájdalom és frusztráció általában azokban a személyekben jelentkezik, akik alsóbb szinten helyezkednek el a társadalmi hierarchiában, és akik úgy érzik, hogy nem kapják meg a megérdemelt elismerést és előnyöket. A ressentiment további jellemzője, hogy azoknak a szokásait és érzéseit írja le, akik úgy érzik, hogy alá vannak rendelve másoknak, és nem képesek elérni az általuk kívánt célokat. Az ilyen emberek gyakran érzik, hogy mások kihasználják őket, és hogy a világ igazságtalan velük szemben (Nietzsche, 1907).

Nietzsche szerint a ressentimentnek két formája van: az egyik az, amikor az ember lemond a vágyairól és elfogadja saját helyzetét, míg a másik az, amikor az ember azokat a dolgokat próbálja leértékelni, amelyeket nem tud elérni és amelyek másoknak fontosak. Nietzsche úgy gondolta, hogy a ressentiment veszélyes és káros lehet, mert az embereknek nem sikerül átlépniük a saját korlátjaikat, és ezáltal nem tudnak kreatív és építő módon élni.

A transzgenerációs ressentiment fogalma azt jelenti, hogy ez a fájdalom és frusztráció nemcsak az egyén életében jelentkezik, hanem átvihető az előző generációk által elszenvedett társadalmi igazságtalanságok miatt is. Például azok a személyek, akik a szüleik, nagyszüleik vagy más ősök által elszenvedett társadalmi diszkrimináció miatt fájdalmat és frusztrációt éreznek, átvihetik ezeket az érzéseket a következő generációkra is. A transzgenerációs ressentiment hatása nemcsak az egyének életére lehet hatással, hanem társadalmi szinten is megjelenhet. Ha az emberek tömegesen érzik a társadalmi igazságtalanság miatti fájdalmat és frusztrációt, akkor ez konfliktusokhoz vezethet, és destabilizálhatja a társadalmi rendet. Ezért fontos, hogy a társadalmi igazságtalanságokat felismerjük és kezeljük, hogy csökkentsük azok hatását az egyének és a társadalom szintjén is.

A háborúk során tapasztalt veszteségek és az azokhoz társuló transzgenerációs ressentiment kapcsolódhat a *szociális dominancia* elméletéhez. A különböző szempontok (például vallás, etnikai hovatartozás, gazdasági pozíció) alapján kialakítható csoportok számára meghatározó lehet a társadalmi erőforrások (például hatalom, pénz) megszerzése. A csoportok közötti konfliktusok a szociális hierarchia kialakulásához vezethetnek, amelynek a csúcán álló csoportok hatalmat és befolyást gyakorolnak az alattuk állók felett. Az alacsonyabb társadalmi státuszú csoportok általában kevesebb hatalommal és lehetőséggel rendelkeznek, és ez a helyzet gyakran az előző generációk által elszenvedett traumákból és igazságtalanságokból adódik.

Ha egy társadalmi csoport gyakran éli meg a háborút, és ebből adódóan gyakran szenved veszteséget, akkor az adott csoport számára – a *szociális dominancia* elméletével kapcsolatos szempontból – hátrányos helyzetet teremt. Ez az előző generációk által elszenvedett veszteségek okozta traumákat és az azokból adódó transzgenerációs ressentimentet tovább erősítheti. A *szociális dominancia* elmélet alapján a társadalmi hierarchiában fennálló igazságtalanságok és a dominancia megőrzése fokozhatja a konfliktusokat és a társadalmi feszültségeket. Ezért fontos, hogy a társadalom minden csoportjának megfelelő lehetőséget

REFLEX

és egyenlő bánásmódot biztosítsunk, és csökkentsük az előző generációk által elszenvedett traumák átöröklődésének hatását. Ez segíthet az adott társadalmi csoportok közötti megbékélésben, és hozzájárulhat a társadalmi stabilitás fenntartásához.

A háború során tapasztalt veszteségek és az azokhoz kapcsolódó transzgenerációs ressentiment kapcsolódnak a *rendszerigazolás* elméletéhez is. Az előző generációk által elszenvedett traumák és igazságtalanságok hatása átöröklődhet a következő generációkra, és ez a veszteség érzése és a ressentiment erősítésével járhat. Az előző generációk által elszenvedett traumák és az azokból adódó ressentiment azonban megkérdőjelezheti a társadalom jelenlegi rendjét és igazságosságát. A veszteség érzése és a ressentiment erősítése miatt az emberek kevésbé hajlamosak elfogadni a jelenlegi rendet, és inkább kritikusabbak lehetnek a társadalommal szemben.

Ha az embereknek azonban nincs alternatívájuk és nem hisznek abban, hogy a változtatás lehetséges, akkor hajlamosak lehetnek elfogadni a rendszert még akkor is, ha az igazságtalan. Ez azért van, mert az embereknek általában az a céljuk, hogy megvédjék magukat és családjukat, és ebben a társadalmi stabilitás biztosítása segíthet.

Win-win: előnyök és hátrányok

A *win-win* egy olyan kifejezés, amely általában azt jelenti, hogy minden fél előnyös helyzetben van vagy nyer. A *win-win* megközelítés olyan megoldási mód, amely mindkét fél számára előnyös, és elkerüli az egyik félnek okozott veszteséget vagy hátrányt. A konfliktusokban, beleértve a háborút is, a *win-win* megközelítés a békés megoldás kulcsa lehet. Az olyan megállapodások, amelyek a *win-win* megközelítésen alapulnak, általában tartósabbak és stabilabbak, mivel mindkét fél elégedett a végeredménnyel. Bár a *win-win* szemlélet alapvetően a konfliktusok megoldására és az együttműködésre összpontosít, általánosságban nem alkalmazható a háborúkra, mivel a háború általában azt jelenti, hogy az egyik fél győz, míg a másik veszít.

A háborúk általában az erőszak és a kényszer alkalmazásán alapulnak, és a konfliktusokat erőszakkal és fegyveres összecsapásokkal próbálják megoldani, ami nem egy *win-win* megközelítés. A háborúk többnyire az áldozatok, pusztítás és szenvedés hatalmas költségeivel járnak mind az emberek, mind a gazdaság, mind pedig a társadalom számára.

Ennek ellenére a konfliktusokat és a háborúkat meg lehet oldani békés és konstruktív megoldásokkal, amelyek a *win-win* megközelítésre építenek. Ilyen megoldások közé tartozhat az együttműködés, a kommunikáció, a tárgyalások, a diplomácia és más módszerek, amelyek lehetővé teszik, hogy mindkét fél jól járjon.

A *win-win* megközelítést azonban nem mindig könnyű elérni, különösen a háborút követő békeidőszakban, amikor a sérelmek és a harag mélyen gyökerezhetnek. A *win-win* megoldások eléréséhez gyakran szükséges az empátia és az elkötelezettség mindkét fél részéről, hogy megértsék a másik fél szempontjait és igényeit. Azonban ha sikerül elérni egy *win-win* megállapodást, akkor az hosszútávú stabilitást és békeidőszakot teremthet, amely elősegíti a társadalmi fejlődést és a gazdasági növekedést.

Irodalom

- Asbridge, T. (2011). *The Crusades: The Authoritative History of the War for the Holy Land*. Ecco
- Beevor, A. (2017). *The Second World War*. Orion Publishing Group
- Beniger, J. R. (1989). *The Control Revolution: Technological and Economic Origins of the Information Society*. Harvard University Press
- Burton, T. I. (2020). *Strange Rites: New Religions for a Godless World*. New York. Public Affairs.
- Clausewitz, C. (2013). *A háborúról*. Budapest, Zrínyi Kiadó.
- Davie, R. M. (2003). *The Evolution of War: A Study of Its Role in Early Societies*. Dover Publicacions.
- Ferguson, B. (2003) (Ed.) *The State, Identity and Violence: Political Disintegration in the Post-Cold War World*, London, Routledge,
- Filkins, D. (2009). *The Forever War*. Vintage
- Gaddis, J. L. (2005) *The Cold War. A New History*. Penguin Press.
- Huntington, S. P. (2019). *A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása*. Budapest, Európa Könyvkiadó Kft.
- Hunyady, Gy. (2018). Rendszerigazolás és rendszerkritika. *Magyar Pszichológiai Szemle* 73.
- Jost, J. T. (2003). *Önalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kuzio, T., D'Anieri, P. (2017). *Russia's War Against Ukraine: Revolution, Nationalism, and Crime*. Oxford University Press
- Lane, K., Jost, J. T. (2011). Black man in the White House: Ideology and implicit racial bias in the age of Obama. In Parks, G. S., Hughey, M. Hughey (Ed.), *The Obamas and a (post) racial America?* (48–69). New York: Oxford.
- Murray, W., Scales, R., H. Jr. (2005). *The Iraq War: A Military History*. Belknap Press
- Nietzsche, F. (1907). *Túl az erkölcs világán...*, Fordította: Vályi Bódog, Budapest, Athenaeum.
- Pavlowitch, S. K. (1971). *Partisans: War in the Balkans 1941-1945*. HarperCollins Publishers.
- Sidanius, J., Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. Cambridge University Press.
- Szoboszlai-Kiss, K. (2014). A görög etikai gondolkodás kezdete Hérakleitosz. *Jog és Államtudományi folyóirat* 6; 4 pp. 91-104., 14 p.
- Vasquez, A. J. (1993). *The War Puzzle*. Cambridge University Press
- Ward, C. G., Burns, K. (2017). *The Vietnam War: An Intimate History*. New York, Knopf Publishing Group